

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Bakalářská práce

Sociální kritika v knize Ámos

Autor práce: Kateřina Karbulka Příbylová

Vedoucí práce: doc. Adam Mackerle, Th.D.

Studijní program: Sociální a charitativní práce (SCHP)

2022

„Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

30. 3.2022

Kateřina Karbulka Příbylová

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce doc. Adamu Mackerlemu, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Děkuji také mému otci a manželovi za podporu při studiu.

Obsah

Úvod	2
Dějinný kontext (Historická a sociální situace)	3
Datace knihy	3
Povaha knihy Ámos	3
Kdo to byl Ámos?	5
Doba, ve které Ámos žil	5
Ekonomický pohled	8
Sociální pohled.....	12
Pojetí sociální kritiky v knize Ámos	13
Co konkrétně Ámos kritizuje.....	13
Porovnání s dnešní sociální problematikou Izraele	20
Izrael v současnosti	20
Sociální situace v Izraeli.....	22
Porovnání sociálních problémů	24
Závěr	26
Seznam použitých zdrojů	27

Úvod

V mé bakalářské práci se budu zabývat kritikou sociálních poměrů v severním izraelském království v 8. století př. n. l., jak je popsána v jedné z biblických knih - Ámos. Jedním z nejdůležitějších zdrojů této práce proto bude právě kniha Ámos, jak je přeložena v Českém ekumenickém překladu. Cílem mé práce je popsat sociální problémy v době, ve které žil Ámos a porovnat je s dnešními sociálními problémy na území, kde se odehrává kniha Ámos. Uvedu také příklady, jak se určité sociální problémy řeší dnes a jak byly (ne)řešeny v 8. století př. n. l. Součástí mé práce je i dějinný kontext, ve kterém představím dobu, ve které Ámos žil, a co se v ní dělo zejména chudším vrstvám obyvatel. Doufám, že má práce bude přínosná a podaří se mi porovnat sociální problémy dnešní a tehdejší doby. Na závěr mé práce se pokusím o shrnutí, rozdělím sociální problémy na ty, které jsou stejné dnes, i tehdy a na ty, které se v něčem odlišují a na ty, které se objevují jen v jedné z dob.

Dějinný kontext (Historická a sociální situace)

Datace knihy

Na úvod se budu zabývat datací knihy a dobou, ve které se děj knihy odehrává. Je třeba totiž rozlišovat, jestli se bavíme o době, ve které Ámos žil, nebo o dataci vzniku knihy. Kniha nemůže být automaticky datována do stejné doby, v jaké se odehrává její děj.

Dataci knihy se můžeme pokusit stanovit na základě doby, kdy určitě nemohla být napsána, a doby, kdy už jistě víme, že existovala v dnešní podobě. Z děje knihy plyne, že Ámos žil za doby vlády krále Jarobeáma II. (787 – 747 př. n. l.) - všechny ostatní události v knize sice není možné z jejího obsahu konkrétně datovat, Ámos však píše jako by byl přímým svědkem nešvarů, které popisuje. Děj v knize se tedy odehrává kolem první poloviny 8. století před Kristem. Dobu, kdy kniha již existovala v dnešní podobě, můžeme určit podle nejstarší dochované části knihy. Nejstarší její rukopisy pochází z doby 2. století před Kristem.¹

O proroku Ámosovi se píše například v knize Tóbijáš, nejstarší část knihy pochází z roku 100 př.Kr. Dále je také, podle dochovaných zdrojů, kniha Ámos citována i v Damašském spisu. Tyto dva údaje jasně ukazují na to, že kniha Ámos nejen že existovala v polovině 2. stol. př. Kr., ale také na to, že byla i známá a vnímána jako součást Dvanácti proroků.² Rolf Rendtorff uvádí, že kniha Ámos zřejmě prošla delším vývojem a poslední zformování prodělala až v době po exilu v 6. století př. Kristem.³

Kniha Ámostedy - na základě těchto informací - vznikla mezi polovinou 8. století a 2. stoletím před Kristem.

Povaha knihy Ámos

„Rozdíl mezi prorokem a knihou, jež nese jeho jméno, vyjde na světlo, když srovnáme izraelské proroctví a prorockou literaturu s tímtež jevem v okolních kulturách.“⁴ Příkladem jsou prorocké texty z Mari - jedná se zhruba o padesát dopisů adresovaných králi Zimrilimovi. Po doručení ztratily tyto texty svou funkci a byly uloženy do archivu.

¹Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze, 2016.s. 18.

²Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. Praha, 2016.s. 19.

³RENTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 276 a 278

⁴PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A.*Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. s. 174, 175.

To je zásadní rozdíl mezi izraelskými proroctvími a ostatní prorockou literaturou – izraelská proroctví neztratila svou platnost, byla dále předávána, komentována a sloužila k přemýšlení, až byla nakonec považována za svaté. Platnost výroku (proroctví) v konkrétní chvíli a současně jeho přetrvávající platnost pro další generace představuje „tajemství biblické profétie“.⁵ O tom, že proroctví sice byla běžná v řadě zemí starého Orientu, ale nikde neměla tak velký význam jako u Izraelských kmenů, mluví i Rendtorff.⁶

Izraelští proroci často vystupovali jako jednotlivci a v některých případech promlouvali i proti králi.⁷ Řada z nich vystupuje v konkrétních situacích a promlouvají proti konkrétním lidem a činům. Naproti tomu se zdá Ámosovo proroctví obecnější hlavně v tom, že viníky nepojmenovává osobně. Postavení proroků ve společnosti nebylo institucí, ale bylo zdá se spíše otázkou charismatickou. Autoritu a uznání získali zřejmě posmrtně, když se ukázala pravdivost jejich slov.

Dnes těžko zjišťujeme, která část prorocké knihy pochází přímo od proroka a která byla doplněna časem. Text knihy je však s velkou pravděpodobností výsledkem dlouhého procesu. I to znamená, že je potřeba ke knize Ámos přistupovat jako k textu, který nás má formovat, udávat směr, poučit nás. Ámos jasně vybízí k obrácení od špatného, ukazuje na jeho důsledky. Jeho cílem je poučit čtenáře, aby se obrátil k Hospodinu a neopakoval chyby svých předků.⁸

Ámosovo proroctví má většinou náboženský charakter, sociální problémy, na které upozorňuje, netvoří většinu knihy, ale znějí z ní hodně výrazně. Rendtorff píše že se mimo jiné uvažovalo o tom, že Ámosovo proroctví vychází ze starých izraelských tradic.⁹

Důležité je také pochopit, že ať už Ámos mluví o náboženském nebo sociálním hříchu, vychází vždy z toho, že všemi zmíněnými proviněními se Izrael prohřešuje hlavně proti svému poslání, kterým je především dostát své svatosti a oslavovat a ctít Boží jméno svou existencí. Izraelci dávají necitlivostí k bližnímu najevo pohrdání

⁵Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A.*Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 174, 175.

⁶RENTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 151

⁷RENTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 152

⁸Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A.*Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 176.

⁹RENTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 279

zákonem a Boží přítomností. Znamená to, že i sociální kritika u Ámose vychází z náboženského pohledu na věc a jde o porušení smlouvy Izraele s Bohem. Nejde tu tak o porušování zákonného předpisu, jako spíše o narušování vztahu k Bohu a bližnímu.

Kdo to byl Ámos?

Zdaje autorství knihy možné připsat pouze Ámosovi, o tom se vědci stále dohadují. Pro nás ale v této části mé práce není podstatné, jestli je jediným autorem, či nikoli. O Ámosovi nejsme schopni říci prakticky nic s historicky doloženou jistotou, proto se zde budu snažit popsat **postavu** Ámose -kdo byl - jen z těch informací, které o něm víme z Bible. Ámos byl *nokéd* původem z Tékóje. Označení „nokéd“ je často překládáno jako pastýř, nebo také drobropravec, ovšem spíše se jedná o neznámé povolání.¹⁰ Město Tékoa se nacházelo na kraji Judské pouště. Toto je velice zvláštní zejména proto, že i když byl Ámos Judejec, působil v Izraeli, kde byl vnímán jako cizinec. Ámos byl jedním z písících hebrejských proroků, který působil mimo hranice své rodné země.

Ámos bývá označován za prvního z tzv. písících proroků. Toto je vlastně vše, co o něm s určitostí víme a vše, co o Ámosovi víme, se nachází v Bibli v Am 1,1.

Z výše uvedené problematiky datace nelze o autorovi říct nic jistě. S určitou mírou jistoty můžeme mluvit pouze o historické postavě Ámose. Samotná kniha Ámos ho označuje za autora výroků, nelze však určit s historickou přesností, co je historická pravda a co jeho výklad a hodnocení.

Doba, ve které Ámos žil

Knihy Ámos hovoří o jedné konkrétní společnosti a hodnotí jí. Pro nás není úplně podstatné, na kolik jsou události a jejich popis v knize historicky pravdivé, stejně tak není pro mou práci důležité, jestli se jedná skutečně o slova proroka Ámose, anebo jestli patří někomu jinému. Když hovořím o Ámosovi, hovořím o „literární postavě“, stejně tak když hovořím o izraelské společnosti a její době, je potřeba myslet na to, že o tom hovoří kniha Ámos. Je důležité, co text knihy zdůrazňuje věcně - na co se snaží poukázat. Tato abstrakce je potřeba k tomu, aby se text nevztahoval jen na své první čtenáře, ale i na další generace.

¹⁰Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. Praha. 2016. s.25.

Ámos tedy žil v osmém století před Kristem - druhá polovina doby železné. Byla to doba vlády izraelského krále Jarobeáma II. a judského krále Uzijáše. O obou vládciích a jejich době hovoří i druhá kniha Královská. Do poloviny 8. století před Kristem jsme přitom, co se týče historie izraelských kmenů odkázání hlavně na informace ve Starém zákoně.¹¹ Obě hebrejská království spolu měla komplikovaný a často až nepřátelský vztah už od rozpadu Šalamounovy říše.¹²

Jarobeám II. je v Bibli hodnocen kontroverzně. Ve výsledcích jeho vlády vidíme mnoho rozporů. Konal to, co je podle Hospodina zlé a velice hřešil. Na druhé straně jsou zde popisovány i jeho úspěchy, když vládl velice dlouhou dobu, 41 let.¹³ 2Kr vysvětluje rozpor v jeho hříšnosti a úspěchu tak, že Hospodin viděl velkou bídu Izraele a to, že mu neměl kdo pomoci, a proto zachránil Izrael skrze Jarobeáma. Jeho doba je ve 2Kr popisována jako doba rozmachu hříchu, ale Bůh má zatím ještě s Izraelem slitování. Kniha Ámos se zabývá hlavně Izraelem, který byl jedním ze dvou tehdejších království hebrejských kmenů na dnešním Blízkém východě.¹⁴

Vláda judského krále Uzijáše, taktéž popisována v 2Kr, není z hlediska mé práce až tak důležitá, protože vládl na jiném území, než o kterém většinou mluví Ámos. Připojuji proto jen malou zmínku o jeho vládě - Uzijášova vláda taktéž nebyla bez hříchu, ale konal i to, co je podle Hospodina dobré. Vládl dlouhých 52 let. Byl postižen malomocenstvím považovaným ve Starém zákoně za boží trest a poté za něj vládl jeho syn Jótam.¹⁵

Starozákonní Izrael, ve kterém se děj knihy odehrává, se nacházel hlavně na území dnešního severního Izraele s částečným přesahem do dnešního Jordánska. Ámos v první a druhé kapitole zmiňuje národy a státní útvary, ke kterým směřuje jeho prorocství, je jich celkem osm – Edóm, Pelištea, Judsko, Moáb, Izrael, Amón, Fénicie a Sýrie. Dohromady zabíraly území cca o velikosti dnešní ČR a šlo o území takzvané Syropalestiny. První zprávy o těchto národech pocházejí z doby 13. - 12. stol. př. Kr. O něco později se začínají formovat i jednotlivé státní útvary. Za Ámose tedy tyto národy

¹¹ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 63

¹² RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 64

¹³ Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. str. 25, 26.

¹⁴ Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 178.

¹⁵ Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. str. 26.

existují již několik století. Dějiny těchto národů se přitom vyznačovaly zejména spory a válkami s nejbližšími sousedy. Hlavními aktéry válek byli Aramejci, Izrael a Judsko, v Zajordání to byl Moáb a Amón. Za hranicemi těchto států ležel na jihu Egypt a na severovýchodě Mezopotámie. Území Syropalestiny (pět jmenovaných států) bylo vždy závislé na Egyptě a Mezopotámii. Závisela na nich samostatnost a prosperita jednotlivých států.¹⁶

Ámosovo působení se odehrává v době, kdy právě končilo v Syropalestině delší období klidu a v Mezopotámii se vytvářela Novoasyrská říše. V roce 853 př. Kr. proběhl první velký střet mezi asyrským králem a koalicí kenaánských států. To přineslo období měnicích se poměrů. Vliv Asýrie byl patrný i v dalších desetiletích. Objevují se i záznamy o tom, že asyrskému králi vzdává v roce 805 př. Kr. Izrael hold - v roce 802 i sám král Jóáš, otec Jarobeáma. Asýrie zaměřuje svou pozornost na západní hranici a na Syropalestinu. Její vojska se vrací. Po mnoha střetech dobývají Damašek a v roce 721 dobývají Samaří – hlavní město Izraele. Izraelské obyvatelstvo je odvedeno do zajetí a izraelský stát přestává existovat.¹⁷ Amos tak mluví o době předcházející velkým a ničivým událostem na konci existence Izraele.

Ámos také mluví o době, kdy Asýrie oslabila Damašek a ten již pro Izrael nepředstavuje hrozbu a nemá tedy dostatečnou sílu pokračovat v dobývání a oslabení Damašku, který byl v předchozích desetiletích nejsilnějším nepřítelem Izraele, umožňuje rozkvět Izraele. Díky tomu byly v době Ámosově v Syropalestině dočasně nejmocnějšími státy Izrael a Judsko. Jak je zřejmé z výše uvedeného textu, byl to v případě Izraele jen poslední vzmach národního státu.

Situace v Izraeli v této době je dokumentovaná i různými archeologickými nálezy. Nejvýznamnějším z nich je samařská ostraka (hliněný střep používaný k zápisům) a slonovinové řezby. Nalezeno bylo více než 100 ostrak v Samaří, část z nich je z doby Jarobeáma II. Dokládají daňový systém, výměnu zboží, hlavně oleje a vína a také geografické rozdělení Izraele. Slonovinové řezby ukazují na zámožnost některých domů či paláců. Používaly se pravděpodobně jako dekorace nábytku. Izrael

¹⁶Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí řvát jako lev*. str. 27.

¹⁷Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí řvát jako lev*. str. 28, 29.

v této době vynikal právě hlavně ve výrobě olivového oleje nebo vína. Je zde také zaznamenána intenzivní stavební činnost, která byla překonána až za dob vlády Říma.¹⁸

Z nálezů je patrné, že v Ámosově době byl Izrael úspěšnou a bohatou společností, která si byla vědoma své síly a moci. Obraz každodenního života, jak je popsán v knize Ámos, ovšem není možné ničím konkrétním přímo doložit – archeologické nálezy o sociálních problémech nijak nevypovídají.¹⁹

Na základě práce D. N. Premnatha se v následující části mé práce budeme zabývat socioekonomickou realitou a systémem státní správy v Izraeli a Judsku v 8. století př. Kr., která je srovnávána s prorockými texty. Osmé stolení př. Kr. bylo obdobím velkého ekonomického a politického růstu v Izraeli a Judsku. Obě hebrejská království dokázala tvořit i velký ekonomický přebytek. Tento přebytek směřoval do podpory luxusního bydlení, pro vybranou třídu lidí a poskytoval prostředky pro rozšiřování a udržování politické moci. Toto vedlo k velké nespokojenosti a zhoršení životní situace rolnictva, které představovalo většinu populace.²⁰ Na politické moci a blahobytu Izraele a Judska se shoduje mnoho autorů, ovšem jen málo kde bychom našli komplexní obraz celé společnosti.

V následující části se budu tedy ve stručnosti snažit o komplexní pohled na osmé století př.n.l. v Izraeli a Judsku ze sociálního a ekonomického pohledu. K popisu mi pomůžou následující oblasti: kolonizace, oblastní specializace, demografický vývoj a obchod a obchodování.

Ekonomický pohled

Kolonizace neboli osidlování. Počátkem 8. stol. př. n. l. v Izraeli a Judsku existovala mocná vláda a politická stabilita Jarobeáma II. na severu a Uzijáše na jihu. Oba vládci byli silní a mocní při vytváření státu uvnitř, ale dokázali také expandovat do sousedních zemí a ovládat je. To znamenalo ekonomické zisky a také růst aktivního obchodu. Počátkem století dochází k nárůstu koloniálního vývoje v Izraeli a Judsku, který motivoval oba krále k dalšímu a dalšímu osidlování, politické kontrole a ekonomickému růstu. To otevíralo dveře efektivní těžbě surovin a s tím i přebytku.

¹⁸Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí řvát jako lev*. str. 29.

¹⁹Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 179.

²⁰Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. str. 43.

K této době patří také trvalé boje mezi Pelištejci a Judskem. Judští králové se opakovaně snažili proniknout k Pelištejcům a snažili se obsadit strategická místa jako obchodní cesty, města apod. Z výzkumů je patrné, že mnoho obchodních cest, obchodů nebo obydlí, bylo hodně rozvíjeno v 8. stol. př. n. l. Kolonizační činnost Uzijáše směřovala na území Pelištejnců a Arabů. Uzijáš zajišťoval pohyb zboží z Egypta do Judska. Dováželo se odtud hlavně prádlo, zlato, oděvy, minerály nebo papyrus.²¹

Jednou z oblastí podléhajících nadvládě Izraele a Judska bylo území na východ od Palestiny napříč řekou Jordán, které bývá označováno jako Transjordánsko. Transjordánsko zahrnovalo tyto významné lokality – Bášan, Gileád, Ammón, Moáb a Edóm.²² Na počátku osmého století před Kristem, za vlády Jarobeáma II. a Uzijáše je vidět vzestup moci Izraele, což má za následek úplnou nadvládu nad Transjordánskem. 2Královská zaznamenává jak Jarobeám II. obnovil hranice Izraele až k moři Arabah. To znamenalo, že celá hlavní obchodní stezka (dálnice) této části Blízkého východu byla pod kontrolou Izraelitů. Uzijáš získával moc, když začal Jarobeám II. slábnout. Zahájil proces kolonizace, část judského obyvatelstva přivedl do Gileádu, aby se tam tito lidé usadili, založili tam hospodářství a měli k dispozici půdu. V následujících stoletích pak Transjordánsko přešlo k Asyřanům, Babyloňanům a nakonec k Peršanům. Transjordánský region měl největší význam hlavně v oblasti zemědělství a pastevectví, další jeho důležitý význam byl i v mezinárodním obchodu. Dálnice tenkrát spojovala Egypt a Arábii se Sýrií a Mezopotámií.

V oblastní specializaci docházelo k rozvoji konkrétních ekonomických aktivit v regionech, což pomáhalo v rozvoji celé ekonomice. V každé oblasti panovaly přirozeně jiné podmínky, proto byla každá vhodná k jiné činnosti. Nastal zde posun ze subsistenční ekonomiky v ekonomiku tržní. To znamená, že se přestalo produkovat jen to nejpotřebnější pro život a začalo se produkovat více – k obchodování nebo vytváření zásob apod. Zvýšila se dělba práce, vznikaly specializované jednotky, které se zabývaly produkcí. Neprodukovalo se však jen to, co se dalo spotřebovat pro osobní potřebu, ale s nástupem tržní ekonomiky se produkovalo i pro neznámé spotřebitele a to přinášelo ekonomický zisk.

²¹Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. str. 44, 45.

²²Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. 45.

Tento systém byl jádrem hospodářského života v Izraeli a Judsku v 8. století př.n.l. Oblastní specializace se v Judsku za Uzijáše zaměřila na podporu pastevectví ve stepích, tím že stát budoval strážní věže a cisterny na vodu. Dále král podporoval intenzivní pěstování surovin, jako byla pšenice a ječmen, a rozvoj vinařství. Někteří autoři to označují za „královské“ podniky. Koruna byla ústředním hospodářským orgánem té doby. Co se týče geografického potenciálu v Izraeli a Judsku, panovaly zde rozdíly v přírodních podmínkách a prosazování oblastní specializace. Různé specializované činnosti zahrnovaly např. – vinohradství, pěstování oliv, hornictví nebo hutnictví. Kromě zemědělství také barvířství, tkalcovský průmysl, voňavkářství nebo pastevectví. Stát hrál klíčovou roli v ekonomice.²³

Třetím ukazatelem růstu a rozvoje v osmém století př. Kr. je změna **demografické** situace. Růst ekonomiky přinesl změnu i v demografickém vývoji. Důvodem bylo zvyšování nebo snižování ekonomického růstu v určitých oblastech, které záviselo na oblastní specializaci. To ovlivňovalo počet obyvatel. Není však možné a ani jednoduché přímo dokázat toto tvrzení - můžeme tak usuzovat jen na základě okolností a nepřímých informací. Jedním z takových vodítek je například růst velikosti měst.

V osmém století př. n. l. byl zaznamenán nárůst stavební činnosti v mnoha městech v Izraeli a Judsku. Archeologické záznamy dokazují, že v osmém století př. n. l. byl Izrael a Judsko jednou z nejhustěji obydlených oblastí ve svém regionu. Taktéž je známo, že Izrael a Judsko dosáhly v osmém století před Kristem svého maxima 460 000 obyvatel. Ovšem mnoho autorů se na tomto čísle není schopno shodnout.²⁴

Zemědělský rozvoj, obecný ekonomický blahobyt, mír a bezpečnost přispěly k nárůstu populace. Tato situace se ale drasticky změnila v důsledku několika okolností. Zaprvé Asyrské vojenské tažení – počínaje Tiglatha-Pilesarem III. (734 př.n.l). Dvě vlny uprchlíků, které přišly, když došlo ke zničení Samaří (721) a kampaň Senacheribova (701) vyústily v obrovský růst velikosti Jeruzaléma. Prosperující

²³Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. 56 -58.

²⁴Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. 71,72.

oblastní centra osmého století př. n. l. byla zničena, což vedlo ke zhoršení politické a ekonomické situace v Jeruzalémě v sedmém století.²⁵

Obchody a obchodování - to je další oblast, která odráží růst a vývoj v Izraeli a Judsku. Je to vidět na expanzi trhu v tuzemsku i zahraničí. Co se týče systémové úrovně, byl zde přechod od subsistenčního hospodářství k tržnímu. Zapojení do obchodu rozšiřovalo dále tržní sítě a navazování obchodních vztahů na meziregionální a mezinárodní úrovni zvyšovalo zisky z místních obchodů. Tento vývoj souvisí i s tím že vznikala třída lidí specializujících se na obchod, pravděpodobně pod záštitou koruny. Přímých informací o obchodu a obchodování v osmém století př.n.l. v Judsku a Izraeli však není mnoho. Je ale možné nějaké získat pomocí hypotetických rekonstrukcí. Například mezinárodní obchodní vztahy, ve kterých je příkladem kontrola obchodních cest, jak jsem již psala v oddíle věnovaném kolonizaci. Izrael a Judsko kontrolovaly oblast od Chamatu po moře Arabah. To znamená, že „Královská dálnice“ procházela transjordánskými státy a byla pod kontrolou Izraele a Judska.

Geopolitická suverenita, kterou měly Izrael a Judsko v první části osmého století, pro ně měla obrovské výhody v obchodních vztazích. Konkrétně to znamenalo kontrolu nad hlavní obchodní cestou procházející Palestinou. Propracovaná síť obchodních cest, chráněných systémem pevností, byla důležitým rysem judské královské správy. V osmém století př. n. l. rozšířily Izrael a Judsko svou nadvládu do mnoha sousedních států. Jedinou skupinou, se kterou se jejich armády nestřetly, byli Féníčané. Odborné znalosti Féníčanů, které se týkaly moře a obchodování, z nich udělaly výborné spojence. Féníčané se specializovali hlavně na výrobu rudého barviva. Koření zase získávaly Izrael a Judsko od Arabů. Šlo především o kadidlo a myrhu. Z Egypta se dováželo prádlo, oděvy, len, papyrus, zlato, parfémy ale také vojenské vybavení.

Dalším důležitým faktorem, který kromě nadprodukce a kontroly cest usnadňoval obchod, byl pak nárůst počtu skladovacích zařízení. Ten způsobil a umožnil změnu subsistenční ekonomiky v tržní ekonomiku. Jak jsem zmínila výše, v subsistenční ekonomice výrobci spotřebují to, co vyrobili, a tedy produkují jen pro vlastní potřebu. Výměna produktů je pak jen velmi malá. Ovšem s nástupem tržní

²⁵Srov. PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. 72.

ekonomiky prošla základní výrobní i spotřební jednotka ekonomiky velkou změnou. Výroba již nebyla omezena jen na rodinné příslušníky. Producenti vyráběli i pro neznámé zákazníky, proto byla potřeba vyrábět předměty, po kterých byla na trhu poptávka. Nárůst skladovacích prostor měl proto dvě využití – tyto prostory zvyšovaly šanci na uchování zboží na delší dobu a toto uchování zboží na delší dobu pomáhalo při kontrole poptávky a zásobování. V osmém století př. n. l. došlo v Izraeli a Judsku k výraznému nárůstu počtu skladovacích prostor a to zajistilo i celoroční přísun potravin.

Sociální pohled

Kdo těžil z prosperity a přebytku nejvíce, byla hlavně vyšší a dominující třída. Dominující třída kontrolovala a určovala distribuci zboží. Její základní starostí bylo, jak vytěžit maximální přebytek z prvovýroby. Vyvažovala tedy maximální přebytek a ponechání nezbytného minima pro produkující třídu, aby mohla pokračovat ve výrobě, což mělo samozřejmě dopady na fungování společnosti.

Takové vykořisťování se projevilo napjatými třídními vztahy. Často se v této době využívaly tzv. nucené práce. Ekonomický přebytek se utrácel dvojím způsobem - používal se k podpoře luxusního životního stylu vládnoucí elity a za druhé byl investován do poskytování prostředků k rozšíření a udržení politické kontroly. Životní styl vyšší třídy popisují slova volný čas a luxus. Proces zajišťování vojenské převahy, politika a vytváření ekonomického zisku postupně vytvořily začarovaný kruh, jehož výsledkem bylo zbídačení rolnictva. Neustále se zvětšující propast mezi vládnoucí menšinou a rolnickou většinou vedla ekonomiku do bodu zlomu. Jelikož ekonomika produkovala hlavně věci, po kterých byla poptávka, museli si rolníci kupovat základní potraviny, které dříve sami vyráběli. Všechny tyto produkty byly však velice drahé. Rolníci byli často okradeni nebo obelháni a byli nuceni si půjčovat na potraviny, museli platit za pronájem půdy, vodu, zvířata na práci atd. a proto spadali často do dluhů. Byli proto mnohdy nuceni prodávat svou půdu, často pod cennou. Ale asi největším problémem byl prodej sebe sama či členů rodiny do otroctví. Následkem byla velká četnost exekucí.

Exekuce se přitom staly účinným způsobem kumulace půdy. Bylo sice možné nastalou situaci řešit soudní cestou, ta však často vedla ke zpečetění osudu rolníků.

Soudní úředníci totiž byli kontrolováni a manipulováni třídní elitou. Právě na tyto procesy proroci často odkazují.

V souhrnu měly oblastní specializace, kolonizace a obchod v osmém století př. n. l. v Izraeli a Judsku za následek obrovský růst prosperity států. Jejím hlavním příjemcem však byla prakticky pouze vládnoucí elita a rolnictvu se nevedlo příliš dobře.²⁶

Pojetí sociální kritiky v knize Ámos

Co konkrétně Ámos kritizuje

Knihá Ámos začíná sérií proroctví proti osmi syro-palestinským státům, poslední a nejdelší proroctví je proti Izraeli. Proroctví mají určité společné rysy, hlavně v psané struktuře. Základem je to, že soud oznámený Hospodinem neoddělitelně souvisí s výčtem trestných činů, které v konečné podobě představují porušení morálního řádu. Co se citací Bible týče, používám Český ekumenický překlad.

Knihá Ámos podle W. J. Houstona přináší velmi jasnou zprávu. Po náležitém varování se Hospodin chystá zničit království Izraele za jeho hříchy, hlavně za sociální nespravedlnost. Předmětem knihy je přesvědčit čtenáře a v době proroctví lid, že pád Izraele je Bohem chtěný, kvůli jeho hříchům a proto je spravedlivý. Cílem knihy určitě není jen popis zničení Izraele a ostatních národů. Prorok většinou objasňuje chyby a hříchy a nabádá k obrácení se zpět k Bohu a nápravě chování.²⁷

V Am 1,1 se dozvídáme, že Ámosovy výroky se budou týkat hlavně Izraele. Judsko Ámos zmiňuje jen výjimečně. Dozvídáme se i dataci, tedy dobu, ve které Ámos prorokuje. Datace se zde řídí letopočty vlády izraelských a judských králů.

V Am 1,2 se píše „Hospodin vydá řev ze Sijónu, vydá hlas z Jeruzaléma, budou truchlit pastviny pastýřů, vrchol Karmelu zprahne.“ Z tohoto verše je patrné hned na začátku, že hlavní postavou je Hospodin řvoucí a tudíž rozzlobený. Sloveso řvát je zde používáno symbolicky a představuje řev intenzity řvu lva. Tento řev budí hrůzu a děs a je zesílen popisem jeho účinků: bude mít okamžité a katastrofální následky – truchlící

²⁶Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 179.

²⁷Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

pastviny pastýřů, zprahlý Karmel. Na tomto verši je patrné, že Bůh nepřichází k Izraeli jako zachránce, ale jako přísný soudce, protože situace to vyžaduje. V knize se výroky o Sijónu, resp. Jeruzalému vyskytují ještě jednou v Am 9,11 -15. V Am 1,2 jsou výroky s tím spojené o Bohu, který působí zkázu, v Am 9,11-15 se naopak hovoří o obnově Izraele i jeho obyvatelstva. Kniha se tedy vyvíjí od trestu k obnově. Ámos v knize promlouvá k osmi národům z kenaánské oblasti. Jsou to Aramejci, Pelištejci, Féničané, Edómci, Amónci, Moábci, Judejci a Izraelité. Výroky jsou vysloveny proti městům zmíněných národů. Jedná se o Damašek (Aramajci), Gazu (Pelištejci), Týr (Féničané), Edóm, Amón, Moáb, Judsko a Izrael.²⁸

Ámos na začátku každého výroku proti určitému národu, říká větu „pro trojí zločin (jméno města), ba pro čtverý, toto neodvolám...“ ale v pokračování zmiňuje jen jeden konkrétní zločin, který zastupuje všechny ostatní. Není to tedy tak, že by trest přišel jen za jeden zločin.

V celé knize je podle W. J. Houstona mnoho viditelných sociálních problémů. Jako první uvedu BRUTÁLNÍ NÁSILÍ, kterým se zdá se zotročuje lid. Znamky jeho používání se vyskytují řadě výroků proti národům. Například hned v Am 1,3 je popsáno brutální zacházení s obyvatelstvem za pomoci zemědělského náčiní. Zde Ámos prorokuje, že Hospodin uvrhne na Chazaelův dům a Ben-hadadovy paláce oheň, který je pozře. Chazael byl aramejským panovníkem. Domem Chazele je zde myšlena zřejmě celá vládnoucí dynastie. Konkrétní zločin, kvůli kterému Hospodin sešle na Damašek oheň, je způsob zacházení s gileádským obyvatelstvem. Am 1,3 - „protože mlátili Gileáda železnými smyky“ - Aramejcům je vytýkáno brutální zacházení s gileádským obyvatelstvem za pomoci zemědělského náčiní. Pozřením ohněm se ve Starém zákoně většinou prorokují válečné události. To je viditelné i v další části textu, kde Ámos říká, že Hospodin sám přerazí závoru městské brány, aby vpustil nepřátelské vojsko. Trest postihne panovníka i obyčejný lid. Am 1,5 - „aramejský lid bude přesídlen do Kíru“. Tato část odkazuje zřejmě na to, že lid bude odveden do zajetí a předjímá exil, který pak opravdu přišel po pádu Izraele v roce 721 př. Kr.

V Am 1,6 je popsáno, jak bylo vysídleno obyvatelstvo a vydáno do zajetí. Z dnešního pohledu by se jednalo o masivní zotročení civilního obyvatelstva. Výrok je

²⁸Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí rvát jako lev*. str. 51,52.

míren proti Pelištejcům, jmenovitě proti Gaze. Ámos zde zmiňuje ještě další tři pelištejská města a to Ašdód, Aškalón, a Ekrón. V tomto výroku je Pelištejcům dáváno za vinu to, že přesídlili a odvedli obyvatelstvo do zajetí do Edómu. Šlo patrně o to, že Pelištejci dobyli nepřátelské město a jeho obyvatelstvo vydali Edómčům. Trest za to od Hospodina bude znovu válečné povahy.

V proroctví proti Amónu je zobrazen další sociální problém a to NÁSILÍ a NEÚCTA. Například hned v Am 1,3 je popsáno brutální zacházení s obyvatelstvem za pomoci zemědělského náčiní. Cílem bylo vyhubit obyvatelstvo dobyté země, aby nebylo hrozbou. Hlavním městem Amónu byla Raba a tohoto města se týká pátý Ámosův výrok proti národům. Na Rabu také dopadne Hospodinův oheň, za to, že Amónci roztínali těhotné ženy, aby rozšířili své území. Jde o hrůzný popis jednání s obyvatelstvem dobyté země. Cílem Amónců bylo obyvatelstvo do posledního vyhubit, aby se dobytá země uvolnila a původní obyvatelé už nebyli hrozbou. Oběťmi genocidy byli obyvatelé Gileádu. Trest za to přijde v podobě ohně, který padne na Rabu a válka bude prudká a přinese zmatek. Amónský panovník a vládnoucí vrstvy budou odvedeni do zajetí a celý lid přesídlen. Je zde vidět neúcta a nerespektování lidské svobody a důstojnosti. Páchání násilí navíc ještě bylo vědomé, což ukazuje Am 3,10 – „Správně jednat neumějí, je výrok Hospodinův. Uskladňují ve svých palácích násilí a zhoubu jako poklady.“

Na starověkém Blízkém východě byli lidé i jejich majetek prodáváni, aby tím splnili dlužní závazky. Z textů je viditelné, že při trestání docházelo ke ztrátě nebo zneužití majetku, ať už šlo o zabavení majetku nebo vstup lidí do DLUHOVÉHO OTROCTVÍ. To je patrné i ze zmíněného výroku proti Izraeli Am 2,6 - „Protože za stříbro prodávají spravedlivého a ubožáka za pár opánků.“ Prodávání za „pár opánků“, tudíž za směšnou cenu představuje vykořisťování, neúctu k lidskému životu, svobodě a důstojnosti člověka.

Proroctví hovoří o prodávání nevinných a ubožáků. Dlužníci, kteří nebyli schopni splácet, byli na omezenou dobu prodáni do otroctví. Je zde zmiňováno, že byli prodáváni za stříbro a „pár opánků“, čímž se zřejmě myslí za směšnou cenu. Ámos zde ukazuje hlavně na chladnokrevnost, s níž je lidská důstojnost ničena kvůli majetku.

V Am 5,11 „Protože hanebně vydíráte nuzáka a vymáháte na něm obilnou daň...“ je sociálním problémem přemrštěné vymáhání daní („renta z pole“). Ve většině případů docházelo k tomu, že se vybíralo více, než bylo fixní procento. To se stalo nástrojem KORUPCE pro zisk, a také nutilo chudé se více a více ZADLUŽOVAT. V tomto textu jsou myšleny pravidelné daně kukuřice a slámy, které byly vybírány provinční vládou. Zboží mělo být ihned odesíláno na určené místo ke spotřebě, většinou do paláce. O všem byly vedeny administrativní záznamy, které ukázaly, že často bylo vybráno více než fixní procento daně a toto „navíc“ zůstávalo v místních provinčních rukách jako následek korupce. A malé zemědělce to nutilo k neustálému zadlužování.²⁹

Docházelo také k ÚPLATKÁŘSTVÍ a KORUPCI V SOUDECH. Proto byl právní systém vnímán jako překážka při prosazování osobních a vlastnických práv. Soudy byly spravovány v hlavních městech vysoce postavenými lidmi, kteří si určovali „podmínky“ rozhodnutí a nebylo tak možné dosáhnout nestranného rozhodnutí. Soudy tak nepředstavovaly pro rolníky funkční kontrolu, ale spíše další problém. Přišli o právo projednávat jejich případy spravedlivě.³⁰ Toto je vidět v textu Am 5,10 „Oni však toho, kdo trestá v bráně, nenávidí, pravdomluvný se jim hnusí...“ Am 5,12 „Já znám vaše četné nevěrnosti, vaše nehorázné hříchy. Nevražíte na spravedlivého, *berete úplatek*, ubožáky v bráně odstrkujete.“ V Am 5,12 termín *spravedlivý* prorok používá v soudním kontextu, ve smyslu nevinný v soudním líčení. Přijímání úplatku je zřejmý přestupek při soudním jednání.³¹ Ámos zde klade důraz hlavně na povahu zločinů v soudních procesech – ovlivňování svědků, úplatky.

Brána zde označuje místo vedení soudních sporů případně souzení. V kmenových dobách byl v Izraeli hlavní autoritou a soudcem otec – je to vidět v příběhu Abraháma, Sáry a Hágar v Gn 16, 5 a 6. Později pak podle Rendtorffa se vznikem měst vzniká i místní soudnictví vykonávané právě v městských branách až nakonec hlavní soudní pravomoc získává král – jak takový soud vypadal, ukazuje známý příběh sporu o dítě, který rozsoudil Šalamoun.³²

²⁹Srov. DEARMAN, J.A. *Property rights in the eight-century prophets: The conflict and its Background*.

³⁰Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

³¹Srov. PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc. 2011. s. 192, 193.

³²RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. s 123

Docházelo také ke zbabování práv chudých a oběti ztráceli svobodu. Příkladem je Am 2,8 „Rozvalují se na zabavených oděvech při každém oltáři...“ Tady jsou myšleny věci, které byly zabaveny nebo vzaty do zástavy z důvodu exekuce nebo insolvence. Druhá část textu zní: „vydřené pokuty propíjejí ve víně v domě svého boha.“ Zde může být myšleno i víno, které vybrali výběřčí na pokutách. V obou částech textu se setkáváme s kultovním prostředím – *při každém oltáři, v domě svého boha*. Ámos zde ukazuje také na to, že se viníci za své činy nestydí, provádějí je přímo před boží tváří, což je pro ně v očích proroka přitěžující okolnost. Ámos se vyjadřuje nejen k nedůstojnému provádění exekucí, ale i k tomu, jakým účelům je materiál získáván.

UTISKOVÁNÍ CHUDÝCH A KŘIVDĚNÍ je popsáno v Am 4,1. V Am 2,7 je popsáno přetěžování dělníků, které souviselo i s jejich zadlužováním „Baží dostat hlavy nuzáků do prachu země, pokorné zavádějí na scestí...“. Toto tvrzení můžeme interpretovat jako fyzický útisk, pohrdavé zacházení nebo ponižování s chudými či méně významnými částmi obyvatelstva.

Jedinou výjimkou v Ámosových výrocích, ve které nedochází ani k jednomu z výše zmíněných sociálních problémů, ale lidská práva jsou zde popřena také, je Am 2,7 „syn i otec chodí za nevěstkou“. V tom by bylo možné spatřovat SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ. Kolem tohoto výroku se vede mnoho sporů. Jedna z možných interpretací je, že v dívce vidíme hostesku, kultovní prostitutku nebo dokonce bohyni. Pak by se jednalo o modloslužbu, ovšem tato interpretace je málo pravděpodobná hlavně proto, že kultovní prostitute v té době není prokázána. Druhá interpretace, ta více pravděpodobná a více vyplývající z textu, je, že dívku vidíme v podřízeném postavení, sexuálně zneužívanou v domě, kde žije a pracuje.³³ Ámos zmiňuje, že za ní chodí současně otec i syn a mohlo by tak jít i o opakované znásilňování a jsou zde hrubě porušena práva ženy. Posláním ženy ve starověku bylo stát se řádnou manželkou a matkou, což jí zde bylo odepřeno.

K sociální kritice dochází i v Am 8,4 - 6 prorok hovoří o podvodech a krádežích na trhu, docházelo k falšování vah nebo znehodnocování zboží. Am 8,5 – 6 „Říkáte: Kdy už pomine novoluní, abychom zas prodávali obilí, a den odpočinku, abychom otevřeli sýpku, na míře ubírali, na ceně přidávali a podváděli falešnou váhou...“ Zde je

³³Srov. MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí řvát jako lev*. str. 77.

sociálním problémem nepoctivý obchod, který má na chudé obyvatele devastující dopady.

Obecně a zjednodušeně by se tyto sociální problém Ámosovy doby daly popsat jako zneužívání moci. Ta se používala jen ve prospěch vyšších tříd. Řešení sociálních problémů v knize popsáno není. Za tyto problémy, potažmo hříchy, stihne obyvatele trest od Hospodina. Jelikož byly soudy zkorumpované a nikdo by se za utlačované nepostavil a nehájil je, musí to tedy udělat sám Hospodin. Tresty, které národy potkají za jejich jednání, se více méně shodují. Hospodin uvrhne na města oheň a započnou války, zničí města hříšníků a lid bude odveden do zajetí.

Státní správní systém byl v osmém století př. n. l. ostře kritizován proroky a byl vnímán jako překážka při prosazování osobních a vlastnických práv a boží spravedlnosti. Státní správní systém se vyvíjel tak, že zastínil tradiční správní systém (místní shromáždění starších). To bylo zřejmě prvním krokem ke konfliktu o vlastnická práva v osmém století př. n. l. Proroci z osmého století před Kristem, do nich počítáme i Ámose, volali po právu a spravedlnosti. Pro současnost mají jejich požadavky specifický význam coby výzva ke spravedlivým úředníkům a soudcům, aby poctivě dbali na vlastnická práva. Am 5,7 až 12 promlouvá k těm, kteří chtějí podvádět spravedlnost. Úplatkářství a aplikace zlých zákonů vedly ke „zvrácené spravedlnosti pro chudé“. Tyto pasáže jsou obviněním správního systému a jeho postupu při zbavování chudých jejich práv - chudí jsou okrádání podle zákona... Viditelné je to i v Iz 10, 1-2. Izajáš byl dalším ze starozákonních proroků v 8. století př. n. l. Vybírané daně musely být zřejmě státem regulované a vybírané v jeho prospěch. Roli státu ve správním systému lze pozorovat i na základě titulů úředníků uvedených v Ámosových obviněních. Hlavní město zpracovávalo takové případy, jako bylo dluhové otroctví, prodej nemovitostí, exekuce, výběry daní apod. Tyto úkony a jejich úřední nastavení byly součástí systému, což bylo vnímáno více jako příspěvek k problému, než fungující kontrola.³⁴

W. J. Houston ve své knize také popisuje oběti, utlačovatele a charakterizuje činy útlaku. Na úvod charakterizujme ty, kdo to byli oběti. Z Amosova textu je patrné, že se jedná hlavně o rolníky a chudé obyvatelstvo. Ámos také zmiňuje v 5,12, že se

³⁴Srov. DEARMAN, J.A. *Property rights in the eight-century prophets: The conflict and its Background*. str. 80 -83.

jedná o spravedlivé nebo nevinné obyvatele. Z kontextu je možné usuzovat na to, že jde o nevinné v dané soudní při.

Vodítka k přesné identitě utlačovatelů jsou minimální. Ve většině případů je identifikujeme podle jejich jednání. Jako například v Am 5,7,12,18 a 6,1,13. Určení jejich identity do značné míry závisí na identifikaci jejich činů. V knize Ámos je odsuzováno zejména počínání vládnoucí třídy, která se skládala z těch, kteří se přímo podíleli na královské správě a dalších úředníků královského městského systému. Daně, desátky nebo splátky půjček byly vymáhány těmi, kdo k nim získal buď zákonně, nebo nezákonně vlastnické právo. Byli to výběřčí daní nebo věřitelé.³⁵

Jak chápat chování utlačovatelů z morálního hlediska? Je obtížné určit, na co praktiky utlačovatelů útočily, není však pochyb o tom, jaký postoj k nim zaujímá Ámosův text. Etický odsudek, který se v textu vyskytuje, je hlásán jako Hospodinův. Popisované činy jsou adresované těm, kteří je páchají, a tak na ně můžeme nahlížet jako na snahu vzbudit u adresátů znechucení ze sebe sama a vést je k pochopení, co činí.³⁶

Izrael je obviňován ze vzpoury proti Bohu, hřešil proti Bohu. Ámos vyjadřuje myšlenku, že vytýkané činy jsou hříchy proti Bohu, stejně jako proti lidskosti. V Ámosovi 2,6 se akty útlaku podrobně popisují. Ve verších 2,6 a 8 je právě tolik zločinů proti Bohu, jako je válečných zločinů v prvních sedmi prorocích.

Zdaňování, zneužívání úvěrů a dluhové otroctví, přetěžování dělníků, korupce pro zisk a násilí jsou odsuzovány v celé knize Ámos. Není však vždy možné říci, jaké konkrétní případy jsou myšleny. Ve všech případech se jedná o zneužití moci, které ale mohlo být v kruzích vyšší třídy považováno za přijatelné. Zda byly tyto činy tehdy legální, je těžké zodpovědět. Text se zajímá pouze o to, jestli jsou morální.³⁷ Jak jsem již zmiňovala výše, obětí zde byli chudí a spravedliví, kteří mají podle proroků svá práva, a prodávat je, nebo je pronásledovat, znamená vzít jim je a hřešit proti Bohu. Mnohokrát je z textu jasné, že motivací pro tyto činy byla chamtivost. Etické vize textu pracují s metaforami, odhalují násilí skryté ve všech donucovacích prostředcích. Například v Am 2,7 „dostat hlavy nuzáků do prachu země“.

³⁵Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

³⁶Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

³⁷Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

Nyní můžeme shrnout podstatu morálních odsudků utlačovatelů v knize Ámos. Všechny jejich činy jsou urážky proti Bohu a proti lidskosti. Text knihy se více zabývá dopadem na oběti, než motivem utlačovatelů. Utlačovatelé zbavují oběti práv, vykořisťují je, okrádají je, upírají jim spravedlnost a zotročují je. Páchají násilí a odmítají pravdu. Ámos se nesnaží definovat hranice lidského chování, ani nenaznačuje, jestli to, co utlačovatelé dělali, bylo zákonné a pro vládu přijatelné, ale poukazuje hlavně na to, že následky jejich činů byly smrtící.

Obvinění v knize Ámos i dnes inspirují ty, kteří se zajímají o práva a důstojnost chudých, kterým jsou odnímána na řadě míst světa dodnes.³⁸

Porovnání s dnešní sociální problematikou Izraele

Nejprve bych zde ráda shrnula sociální problémy, řešené v knize Ámos v osmém století před naším letopočtem v Izraeli. Bylo to zejména otroctví, násilí, neúcta, dluhové otroctví, sexuální zneužívání, zdaňování, korupce, zadluženost, korupce v soudech, zbavování práv chudých a utiskování. Morálním požadavkem v knize je spravedlnost a z textu je patrné, že se jedná zejména o sociální spravedlnost. Vytýkány jsou tu hříchy proti Bohu a tím proti lidskosti.

Do srovnávání historie se současností v Izraeli se pouštím hlavně proto, aby vyniklo, kolik sociálních problémů je dnes a jak řešeno a kolik jich k řešení dál zbývá. I jaké jsou motivy řešení těchto problémů. Hodnocení současné sociální praxe v Izraeli je přitom stále poměrně čerstvé a nejednotné i proto, že jak upozorňuji, země je názorově hodně roztržštěná. Prioritou tak pro mne nebylo podání vyčerpávajícího přehledu současného stavu země.

Izrael v současnosti

V následující části popíšu na základě literatury sociální problémy Izraele v dnešní době. Pokusím se co nejvíce zaměřit na oblast, ve které se odehrává děj knihy Ámos. Dále bude následovat porovnání sociálních problémů v Izraeli dnes a v osmém století před naším letopočtem.

³⁸Srov. HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*.

Jak jsem již psala v první kapitole své práce, děj knihy se odehrává ve starozákonním Izraeli, dnešním severním Izraeli s částečným přesahem do dnešního Jordánska. Děj knihy se zmiňuje o osmi národech, jejichž území se nazývalo Syropalestina. Toto území dnes zasahuje do Sýrie, Libanonu, Palestiny a Izraele.

Dnešní Izrael vznikl ve 40. letech minulého století a v polovině šedesátých let 20. století byl mladou zemí, která překypovala energií. To se však začalo postupně měnit hlavně kvůli válkám o svou existenci. V roce 1967 začala v Izraeli šestidenní válka s několika arabskými státy. O šest let později byl Izrael napaden egyptskými jednotkami. Poté následovalo několik let relativního klidu a v roce 1991 začala válka v Perském zálivu. V roce 2002 byl Izrael zasažen vlnou palestinských teroristických útoků, jež připravily o život stovky občanů. Izrael toto vše vždy překonal. Pomohla mu k tomu i ekonomická prosperita v sedmdesátých a osmdesátých letech. Mírový proces s Palestinci na území někdejší Pelišteje pak pomohl překonat rok 1991 a Izrael vždy kladl důraz na bezpečnost svých obyvatel. Od roku 1967, kdy Izrael přijal Arabské občany, v podstatě neustále okupuje Palestinu. Navzdory všem protestům a hnutím zůstává okupace palestinských území součástí života dnešního Izraele.³⁹

V prvních deseti letech 21. století se Izraeli vedlo relativně dobře. Ustoupily teroristické útoky a rozvíjel se vývoj technologií. Zdá se ale, že začalo ubývat víry v to, že stát zvládne překonat další těžké okamžiky a začaly se šířit obavy z toho že, izraelsko-palestinský konflikt není u konce - nová společnost se cítí rozdělená a její demokratické základy se hroubí a obyvatelé cítí neustálé ohrožení. V průběhu posledních třech desetiletí čelil Izrael několika různým vzpourám. Každá z nich by se dala nějak ospravedlnit - každá z nich byla bojem za práva utlačovaných menšin. Jednalo se například o revoltu židovských osadníků, akce na podporu uzavření míru s Araby, protesty zastánců liberálních svobod nebo častá povstání Palestinců. Výsledkem těchto vzpour byl rozpad jednoty izraelské společnosti. I přesto, že většina protestů se zdá oprávněných, jejich hromadný efekt byl zničující. Ničím fungující izraelskou demokratickou společnost neposunuly kupředu, ba naopak. Přeměnily společnost v silně roztržtšenou politickou arénu. Izraelci byli po více než jednu generaci mobilizováni a odváděni do armády a už toho měli dost. Každý z izraelských kmenů (osadníci, aktivisté mírových hnutí, hlasatelé liberálních svobod, stoupenci

³⁹Srov. ŠAVIT.ARI.Země zaslíbená..str. 8,9.

blízkovýchodních tradic, ultraortodoxní židé, hédonisté či Palestinci), který zastával nějaký názor a ten byl přehlížen, měl chuť začít se svobodně vyjadřovat. Problémem se stalo, že tyto části společnosti nikdy nenašly způsob, jak spolu fungovat tak, aby vytvořily nový celostátní politický rámec. Výsledkem byla neustále se měnící společnost, rozvíjející se ekonomika a především zviditelnění nefunkčnosti vládnoucího systému. Nikdo nepředstavoval morální autoritu, nikdo neměl sílu zemi vést, hierarchie moci se zhroutila a s ní i pocit, že mají věci nějaký smysl. Občané nikomu nedůvěřovali.⁴⁰

V tomto století čelil Izrael mnoha teroristickým útokům, které se mu povedlo odrazit, ale v roce 2006 se Izraelci znovu ocitli ve válce s Palestinci a poprvé ve svých novodobých dějinách nebyli schopni nepřítele zcela porazit. Ve dvacátém prvním století se tak snaží Izrael opět získat svůj starý potenciál. Mnozí jeho obyvatelé však stále vedou spokojený život, i když vojáci bojují. Mají tak pocit jakoby národ nebyl ve válce, nic nehrozilo, a právě to se mi jeví jako ohrožující.⁴¹

Sociální situace v Izraeli

„Izrael přijal rozsáhlou legislativu zabývající se sociální oblastí. Zavedl také rozvinuté asistenční programy a komunitní služby. Péče o seniory, podpora rodičů samoživitelů, programy pro děti a mládež, instituce zabývající se adopcemi, instituce zaměřené na prevenci a léčbu alkoholismu a drogových závislostí nebo na pomoc novým imigrantům. Nápravné služby zahrnují probační služby pro dospělé i mladistvé, pomocné programy pro žáky se studijními problémy, pobytové i terénní služby pro mládež v tíšňových situacích. Lidem se zdravotním a smyslovým postižením jsou v rámci sociální rehabilitace k dispozici chráněná dílna a pracovní poradenství. O osoby s mentálním postižením je postaráno prostřednictvím různých pobytových programů.“⁴²

Za poskytování sociálních služeb v Izraeli jsou zodpovědné městské úřady a orgány místní správy. Sedmdesát pět procent rozpočtu na sociální služby hradí vláda z vybraných daní a pojištění. Ministerstvo sociálních věcí určuje sociální politiku, iniciuje legislativní procesy, plánuje, stanovuje regulace pro provozování sociálních

⁴⁰Srov. ŠAVIT.ARI.*Země zaslíbená*..str. 10-15.

⁴¹Srov. ŠAVIT.ARI.*Země zaslíbená*..str. 358-370.

⁴²KAŠPÁREK.Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*,2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

služeb a dohlíží na sociální služby.⁴³ „Národní pojišťovna Izraele poskytuje všem obyvatelům Izraele širokou škálu sociálních dávek, jako jsou přídavky rodinám i jednotlivcům, jejichž příjem je pod hranicí stanoveného minima, přídavky na děti, podpora v nezaměstnanosti, invalidní důchody, vdovské a vdovecké důchody, starobní penze, mateřské příspěvky a příspěvek na péči pro všechny seniory závislé na každodenní pomoci. Univerzity v Izraeli nabízejí vysokoškolské i postgraduální studium sociální práce kombinující teorii s praxí v terénu. Po celé zemi jsou pak k dispozici specializované kurzy organizované vládou pro pracovníky věnující se péči o děti a pro asistenty sociální péče, stejně jako doškolovací programy pro sociální pracovníky.“⁴⁴ Hlavní částí sociálních služeb se stala péče a služby pro seniory. Populace státu se od jeho založení zvýšila pětinašobně. Ovšem počet seniorů 65+ se zvýšil desetinásobně v důsledku masové imigrace Židů do svého státu, která byla nejvyšší v 50. a 90. letech minulého století. Většinou se kvůli vysokému věku už v Izraeli nemohli uplatnit na trhu práce ani se ekonomicky zajistit a tak je mnoho z izraelských seniorů závislých na rodinné či komunitní pomoci. Koncem sedmdesátých let byl v zemi zahájen „Projekt Obnova“. Jeho cílem je pomoc v problematických a sociálně znevýhodněných lokalitách. Na počátku 21. století projekt probíhal zhruba ve sto lokalitách. Projekt původně vznikl v návaznosti na situace způsobené extrémně vysokou imigrací především ze severní Afriky a Asie v prvních desetiletích existence státu. Později se zaměřil také na jiné znevýhodněné skupiny obyvatel, jako např. na seniory, rodiče samoživitele apod., a v další fázi se začal věnovat i menšinám (Arabové, Drúzové, Etiopani nebo ultraortodoxní Židé).

Velký význam v sociálních službách v Izraeli má dobrovolnictví. Třetina obyvatel země od náctiletých po seniory působí ve společnosti jako dobrovolníci. Věnují se různým aktivitám v oblasti zdravotnictví, vzdělávání, práce s imigranty, rehabilitaci hendikepovaných, péči o vojáky, umění, ochraně životního prostředí, pomoci zneužívaným dětem, hájení rovného postavení žen či právům imigrantů apod. Studenti univerzit běžně nabízejí dobrovolnickou pomoc znevýhodněným dětem a náctiletým. Dobrovolnická práce je v zemi koordinována Národní radou pro dobrovolnictví - veřejnou neziskovou organizací založenou Úřadem premiéra.

⁴³Srov. KAŠPÁREK.Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*, 2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

⁴⁴KAŠPÁREK.Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*, 2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

Sociální služby v Izraeli využívá 1 390 000 lidí. Cílovými skupinami jsou lidé žijící v chudobě, senioři, dysfunkční rodiče nebo děti a mládež, zneužívané anebo zanedbávané děti, lidé se speciálními potřebami, postiženími a chronickými zdravotními problémy, oběti násilí a lidé závislí na návykových látkách. Sociální služby v Izraeli může využívat každý, nezáleží na národnosti nebo imigraci.⁴⁵ „Hlavními poskytovateli sociálních služeb jsou Ministerstvo sociálních věcí a služeb, oddělení sociálních služeb místních správ, neziskové organizace a také poskytovatelé soukromí. Vláda se na rozpočtu sociálních aktivit podílí ze 75 %, zbývajících 25 % doplňují místní správy.“⁴⁶

Nyní si shrneme současné sociální problémy v Izraeli. Z výše uvedeného textu je vidět, že se jedná o CHUDOBU, ZANEDBÁVÁNÍ DĚTÍ, STAROST O SENIORY A POSTIŽENÉ OSOBY a ZÁVISLOSTI NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH. V podstatě největším sociálním problémem je chudoba, všechny ostatní sociální problémy v Izraeli s ní úzce souvisí. Dalším velkým a vleklým problémem v Izraeli je neustálé se zhoršující izraelsko-palestinský konflikt a s ním hrozící válečný střet. Řešení sociálních problémů probíhá podobně jako v ČR v současnosti. Neziskové organizace, ministerstva, úřady, stát, zdravotnické organizace apod. se snaží poskytovat příspěvky, odbornou pomoc, komunitní centra, terapie, sezení, poradny, ubytování atd., aby ohroženým skupinám pomohly zvládnout nebo vyřešit jejich špatnou sociální situaci.

Porovnání sociálních problémů

Jedním z důležitých faktů je, že se podle mnou studované literatury vytratilo otroctví a také dluhové otroctví – problém obtížně řešitelných dluhů a exekucí už není řešen jako by byl dlužník otrok, ale zůstávají mu práva občana. Pokud budeme za jeden z hlavních sociálních problémů považovat neustále hrozící válečný konflikt s Palestinci, je potřeba také uznat, že sociální problém násilí, neúcty a utlačování v Izraeli stále zůstává. Pozitivem se zdá, že se to zatím příliš nedotýká civilních občanů mimo palestinská území. Sexuální zneužívání už zde není velkým sociálním problémem. Pokud nějaké přetrvává, tak ne v takové míře jako to popisuje Ámos. A i v knize Ámos je o tom možné pochybovat, protože jak jsem již psala, je velice těžké přesně vysvětlit pasáž o nevěstce. Masivní korupce či nesmyslného zdaňování je v současné době Izrael také

⁴⁵Srov. KAŠPÁREK.Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*, 2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

⁴⁶KAŠPÁREK.Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*, 2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

zbaven. Novými sociálními problémy v Izraeli se jeví zanedbávání dětí, starost o seniory a postižené osoby a závislosti na návykových látkách. Jediným sociálním problémem, který přetrvává, je chudoba nemalých částí obyvatel. Rozdíl tu však je v zacházení s chudým obyvatelstvem. V dnešní době se jim snaží stát a ostatní organizace pomáhat, aby se dokázali ze své situace dostat. V knize Ámos jsou chudí utlačováni, zbavování práv, prodáváni do otroctví a pomoci se nedovolají.

Rozdíl v řešení sociálních problémů je tak samozřejmě velký. V Ámosově době nikdo nebral sociální problémy jako přítěž. Bohatí vykořisťovali chudé. Jediným řešením se zdála Boží spravedlnost a Boží trest. V dnešní době je pomoci mnoho. Existuje mnoho organizací, komunit a státních úřadů, které lidem ve špatné sociální situaci pomáhají.

Výrazně rozdílné se pak jeví motivy řešení sociálních problémů. Zatímco v Ámosově době šlo o narušení vztahu s Bohem a bližním, je dnešní Izrael demokratickým státem a v nich obecně platí, že státní správa se řídí a vychází ze sekularizovaných principů. Cílem je tak hlavně sociální smír ve společnosti. Na druhou stranu z velkého zapojení dobrovolníků do sociální oblasti je vidět, že na individuální úrovni vztahy mezi lidmi dál hrají velkou roli.

Závěr

V závěru mé práce bych ráda uvedla, že jsem velice překvapena a zároveň potěšena tím, že většina sociálních problémů, které trýznily Izrael v knize Ámos, se dnes již nevyskytuje. Jaký podíl na tom má Ámosovo hlasité proroctví je zřejmě nedohledatelné. Každopádně lze tohoto proroka považovat za jednoho z nejstarších hlasatelů toho, aby Boží přikázání a z nich vycházející sociální spravedlnost byla součástí hodnot, na jejichž základě funguje státní správa. Lze u něj hledat i výzvu k ekonomické solidaritě a přerozdělování a ctění hodnoty každého, což se zdá, že dnešní Izrael do svých zákonů a principů, podle kterých funguje jeho společnost, vtělil – byť aplikace v praxi je komplikována jistě mnoha problémy každodenního života.

Hlavními společnými sociálními problémy jsou palestinsko-izraelský konflikt, ke kterému zdá patřit stejné problémy a jevy, jaké u válečných konfliktů kritizuje i Ámos. A dalším velkým společným sociálním problémem je přetrvávající chudoba, která měla v osmém století př. n. l. a má i dnes za následek většinu všech ostatních sociálních problémů. Dnes je chudoba celosvětově řešený problém, i když není zřejmé, zda je řešitelný. V osmém století před Kristem řešena podle Ámose nebyla, naopak byla státem – elitami přehlížena a dalo by se o ní mluvit jako o instituciované. Dnes je naopak v Izraeli instituciován boj s chudobou.

Potěšil mě i fakt, že dnes už v Izraeli není problémem otroctví. Upřímně jsem trochu očekávala, že se ještě bude v nějaké skryté podobě vyskytovat. Celkově se mi zdá, že v současnosti má Izrael sociálních problémů co do počtu více než v knize Ámos, ale usilovně se jim věnuje. I když je jich zde vyjmenováno mnoho, stále se točí kolem chudoby a problému toho, jak se stát chová k chudým.

Doufám, že moje práce bude přínosem pro každého, koho tato problematika bude zajímat.

Seznam použitých zdrojů

DEARMAN, J.A. *Property rights in the eight-century prophets: The conflict and its Background*. Georgia: Society of Biblical Literature, 1988. ISBN 1-55540-192-9.

HOUSTON, W.J. *Contending for Justice: Ideologies and Theologies of Social Justice in the Old Testament*. New York: T&T Clark, 2008. ISBN 0-567-03354-6.

KAŠPÁREK, Z. Sociální služby v Izraeli. *Sociální služby*, 2013, roč. 15, č. 8-9, s. 48-50.

KOLEKTIV AUTORŮ *Bible - Český ekumenický překlad*, Česká biblická společnost, 2008. ISBN 978-80-85810-74-5.

MACKERLE, A. *Ámos: Když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze, 2016. ISBN 978-80-7545-040-1.

PACNER, S, HERCIKOVÁ, P.E, MACKERLE, A. *Podněty starozákonní literatury pro výchovu a formaci*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2910-6.

PREMNATH, D.N. *Eighth century prophets: A Social Analysis*. 2003. ISBN 0-8272-0817-0.

RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-190-3.

ŠAVIT, ARI. *Země zaslíbená..* Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-428-7.